

Maraş Sancağı'ndaki Medreselerde Eğitim (1898-1904) ve Kütüphaneler

Büşra ELÇİÇEĞİ¹

Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 10.10.2023

Kabul Tarihi: 27.12.2023

Research Article

Article History

Date of Application: 10.10.2023

Acceptance Date: 27.12.2023

Özet

Bu çalışmada H.1316-1321/ M.1898-1904 tarihli Maârif Salnâmeleri'nde yer alan veriler doğrultusunda Maraş Sancağı'nda Osmanlı klasik dönem eğitim kurumu olan medreseler incelenmiştir. Nitel araştırma desenine uygun yürütülen çalışmada doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda 1898-1904 yıllarına ait Maârif salnâmelerine ulaşılarak veriler Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine transkribe edilerek kategorilere ayrılmıştır. Bu araştırmanın verileri H.1316-1321/M.1898-1904 tarihli Maârif Salnâmeleri, kaynak eser, kitap, makale gibi akademik yayınlardan elde edilmiştir. Çalışmaya konu olan medreseler hakkında ulaşılan bilgiler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Maraş Sancağı'nda mevcut olan medreseler, buldukları yerler, medreselerin kurucuları, müderrisleri, öğrenci sayıları ile sancakta bulunan kütüphaneler, konumları, kuruluş tarihleri ve kurucuları, sahip oldukları kitap sayısı hakkında bilgi verilmiştir. 1899 yılında Maraş'ta faaliyet gösteren 28,1900-1904 yılları arasında 23 medrese tespit edilmiştir. Boğaz Kesen, Alacalar, Çiçekli, Hacı Hüseyin, Çarşıbaşı medreselerinin kurucuları meçhuldür. Maraş merkez kazasında 1899'da bulunan Alacalar, Acemli, Şekerli, Çarşıbaşı; Elbistan kazasında mevcut olan Aşağı Cami, Kul Sufi, Karcızade medreselerinin kurucuları ahali olarak belirtilmiştir. Kurucusu kadın olan tek medrese Şaziye medresesidir. Medreselerin öğrenci sayıları ve medreselerde görevli müderrislerin yıllara göre değişkenlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Maraş Sancağı'nda Maraş merkez kazasında Cami Kebir; Elbistan kazasında Hayatizade olmak üzere 2 adet kütüphane bulunmaktadır. Bu kütüphanelerin birinde 28, diğerinde 286 kitap bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maraş Sancağı, Maârif Salnâmesi, Eğitim, Medrese, Kütüphane

Education in Madrasahs in Maras Sanjak (1898-1904) and Libraries

Abstract

In this research, madrasahs, which were Ottoman classical education institutions in Maras Sanjak, were examined in line with data in the Maârif Yearbooks of AH.1316-1321 / CE.1898-1904. In this context, the Maârif yearbooks of the years 1898-1904 were accessed and the data were transcribed from Ottoman Turkish into today's Turkish and divided into categories. The data of this research was obtained from academic publications such as Maârif Yearbooks dated 1316-1321/1898-1904, reference works, books and articles. Information obtained about madrasahs subject to the study was analyzed with descriptive analysis method. It was given information about madrasahs present in Maras Sanjak, their locations, founders of madrasahs, their students, number of students and libraries in the sanjak, their location, dates and founders, and number of books they had. 28 madrasahs were identified in 1899, and 23 madrasahs between 1900-1904. Founders of Bogaz Kesen, Alacalar, Cicek, Hacı Huseyin and Carsibasi madrasahs are unknown. The only madrasah with a woman founder is Saziye madrasah. It was observed that number of students of madrasahs and mudarrises working in madrasahs vary according to years. There are 2 libraries in Maras Sanjak as Cami Kebir Library in Maras center district and Hayatizade Librarry in Elbistan District. There are 28 books in one of these libraries and 286 books in the other.

Keywords: Maras Sanjak, Education Yearbooks, Education, Madrasahs, Library

¹ Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi, belcicegi@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-1346-8185

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Maraş Sancağı'nın kuzeyinde Adana ve Sivas vilayetleri; doğusunda Ma'müretü'l-aziz; güneyinde Halep Sancağı ile kısmen Adana vilayeti yer almaktaydı (Öztürk, 2006, s. 721). Günümüzde Maraş toprak büyüklüğü bakımından Türkiye'nin yaklaşık %2'lik bölümünü kaplamaktadır (Şahin, 1995, s. 1). Şehrin Akdeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri üzerinde toprağı bulunmaktadır (Yinanç-Elbüyük, 1988, s.11). Doğusunda Malatya ve Adıyaman, güneydoğusunda Gaziantep, güneyinde Hatay, güneybatısı ile batısında Adana, kuzeybatısında Kayseri, kuzeyinde Sivas ile komşudur (Şahin, 1995, s. 2). Maraş, deniz seviyesinden 550–700 m yüksekliktedir (Dedeoğlu, 1996, s. 3). Ahır Dağı'nın güney eteklerinde yer alan kent kendi ile aynı adı taşıyan ovanın kuzey kesiminde konumlanmıştır (Gündüz, 2001, s. 192). Kahramanmaraş geniş bir akarsu ağına sahip olmakla birlikte Elbistan, Kahramanmaraş, Göksun, Türkoğlu, Narlı, Andırın ve Mizmilli ovalarına ev sahipliği yapmaktadır. Aksu ve Ceyhan vadileri ile Yavşan ve Başkonuş yaylalarının dışında pek çok yaylası bulunmaktadır (İl turizm müdürlüğü, 2002, s. 12-13).

Maraş tarih boyunca Maraj, Markasi, Marasion, Margas, Margalı, Marah, Maraksium, Marasion, Mer'aş olmak üzere farklı isimlerle anılmıştır (Gökhan, 2014, s. 17). Müslümanlar kente Re'aşa fiilinden türeyen ve zelzele anlamına gelen "Mer'aş" adını vermiştir. Osmanlılar döneminde de Maraş'a Dulkadirlioğullarından dolayı "Zülkadir" de denilmiştir. Romalıların hüküm sürdüğü dönemde şehrin ismi, Cermanisya ve Meraji şeklinde bilinmekteydi. İslamiyet döneminde kentin adı Maraş olarak kullanılmaya başlanmıştır (Çalışkan, 2020). Kelimenin anlamının titreme olmasında, Maraş'ta yetiştirilen çeltik ve bataklıkların sebep olduğu sıtma hastalığının neden olduğu düşünülmektedir. Osmanlı devleti döneminde de Maraş olarak anılan kent Millî Mücadele döneminde göstermiş olduğu üstün başarılarından nedeniyle 7 Şubat 1973 yılında Kahraman unvanı eklenerek Kahramanmaraş adını almıştır (Gündüz, 2001, s. 192-194). Şehrin Hicret'ten 3000 veya 3500 yıl önce Asurlular (diğer bir kaynakta Hititliler) tarafından kurulduğu bilinmektedir (Öztürk, 2006, s. 443). Bölge Hitit ve Asurluların ardından Med, Pers, Makedon Krallıkları, Roma, Bizans, Arap, Emevi, Abbasi, Tolunoğlu, İhşidler, Hamdaniler, Danişmendler, İlhanlılar, Moğollar, Haçlılar, Memluk, Dulkadiroğlu, Karamanoğlu, Osmanlı, Safevi hâkimiyetinde bulunmuştur (Aköz-Solak, 2004, s. 42; Algül, 1998, s. 62; Altınöz, 1995, s. 5-8; Altınöz, 2004, s. 427; Darkot, 1955, s. 311; Elibüyük-Yinanç, 1988, s. 12-13; Eyicil, 2009, s. 25-28; Gökhan, 2014, s. 90-108; Gündüz, 2001, s. 194; Honigmann, 1955, s. 314; Tuncel, 2001, s.192; Şahbaz, 2015, s. 40; Yurt ansiklopedisi, 1982, s.5661). Maraş bölgesindeki Afşin şehri, Roma Dönemi'nde Hristiyanlık dininin yayıldığı ilk merkezlerden biri olmuştur (Gökhan, 2008, s.60). İngiltere ile Fransa arasında yapılan Sykes-Picot antlaşması sonucunda Maraş, I. Dünya Savaşı sonrasında Fransız hâkimiyetine bırakılmıştır. Mondros Antlaşmasının ardından 22 Şubat 1919'da şehir Fransızların işgaline uğramıştır. İşgalciler 11 Şubat 1920'de geri çekilmek zorunda kalmışlardır (Gündüz, 2001, s. 192-194).

1521'de Halep Eyaleti, 1522'de Maraş merkez olmak üzere Dulkadir Eyaleti (Zülkadriye Eyaleti) kurulmuştur (Öztuna, 1983, s. 7; Baykara, 1988, s. 96). Arapça Zul'l Kadriye adı Maraş Eyaleti için kullanılmıştır (Öztuna, 1983, s. 19; Danişmend, 1971, s. 119). 1526 yılında bölge Zülkadriye Vilayeti olarak geçmektedir (Barkan, 2001, s. 21). Bu yıla ait tahrir kayıtlarına göre Maraş 14 nahiyeden teşekkül etmiştir (Solak, 2004, s.483-486). 1563'de Maraş Sancağı Elbistan, Zamantu, Hısn-ı Mansur, Güvercinlik ve Nefs-i Maraş kazalarından oluşmaktaydı. 1526 yılında 1563 yılından farklı olarak idari sınırları içinde Kars-ı Maraş kazası da bulunmaktaydı. 1526'da bulunmayan Hısn-ı Mansur (Adıyaman) kazası da 1563'de yer almaktadır (Yinanç-Elbüyük, 1988, s. 31). 1563 tarihli Maraş Tahrir Defterine

göre Maraş Sancağı Maraş, Güvercinlik, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Elbistan ve Zamantu (Kayseri'ye Bağlı Pınarbaşı çevresi) kazalarını kapsamaktaydı. Bu kaza merkezlerinden Maraş Kazası'na bağlı 12 nahiyeye bulunmaktaydı (Yinanç-Elibüyük, 1988, s. 30). XVII. yüzyılda sancak esaslı Osmanlı idaresinden, eyalet merkezli idari sisteme geçilmiştir (Baykara, 1998, s. 115). Bu dönem Maraş'ın 5 sancağı bulunmaktadır: Maraş, Malatya, Ayıntab (Gaziantep), Samsat ve Kars-ı Dülkadir (Kadirli) (Öztuna, 1983, s. 19-20). Evliya Çelebi'ye göre bu yüzyılda Maraş; Antep, Malatya, Samsat, Kars-ı Maraş ve Niğde olmak üzere 5 sancak ve 12 kazadan oluşmaktaydı (Evliya Çelebi, 1935). XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Maraş eyalet merkezi olmuştur (Çadırcı, 1991, s. 13). Bu dönemde bazen Zülkadriye bazen de Elbistan eyaleti olarak kayıtlara geçmiştir. 1831'de Maraş Eyaleti'nin Maraş (Paşa), Malatya, Samsat ve Gerger olmak üzere 4 sancağı vardır (Karpata, 2003, s. 52; Öztuna, 1983, s. 41-44). Tanzimat'ın ilanı ile birlikte Maraş Eyaleti'nin sancak sayısı 1'e düşmüştür. Eyalet 1847'deki idari yapılanmayla birlikte sadece Maraş Sancağı ile sınırlandırılmıştır. 1848 yılına gelindiğinde eyalet statüsünden çıkarılarak Adana eyaletine dâhil edilmiştir. 1866 yılında Halep Vilayeti'ne bağlanmıştır. 1867'de Halep vilayeti 4 sancak, 32 kazadan; Maraş sancağı, 7 kazadan oluşmaktaydı (Baykara, 1998). 1877 yılında da Maraş sancağı Halep vilayeti sınırları içinde yer almaktaydı. Bu yıl Halep Merkez, Maraş, Urfa ve Zor sancaklarından meydana gelmekteydi (Karpata, 2003, s. 160). Ali Cevad'a göre 1880 yılında Maraş; Nefs-i Maraş, Elbistan, Zeytun, Andırın ve Pazarcık olmak üzere 5 kazadan oluşmaktaydı (Cevad, 1313, s. 478). 1892'de Maraş sancağı, Maraş merkez kazası olmak üzere Elbistan, Zeytun, Andırın ve Pazarcık kazalarından meydana gelmekteydi (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s. 5662-5663). 1881-1893 yılları arasında Halep vilayeti, Halep merkez sancağı, Maraş ve Urfa sancaklarından ibaretti (Cevad, 1313, s. 478; Karpata, 1985, s. 132). 1897'de Halep vilayeti, Halep merkez, Maraş ve Urfa sancaklarından müteşekkildir (Öztuna, 1983, s. 72). XX. yüzyılın başlarında Maraş sancağının Maraş merkez kazası, Zeytun, Elbistan, Andırın ve Pazarcık olmak üzere 5 kazası bulunmaktaydı (Öztürk, 2006, s. 809). Eskiden Maraş, Halep vilayetinin bir kazası iken, Meşrutiyet'in ilanından sonra bağımsız bir sancak statüsüne kavuşmuştur (Şahin, 2010, s. 20). 1916 ve 1918 tarihli kayıtlarda bağımsız Maraş sancağının Maraş merkez kazası, Elbistan, Zeytun, Pazarcık ve Göksun olmak üzere 5 kazası bulunmaktaydı (Cevad, 1326, s. 148; Yurt Ansiklopedisi, 1982, s. 5663). Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1924) Türkiye Cumhuriyeti'nin vilayetler listesinde Maraş Vilayeti de yer almaktaydı (Baykara, 1988, s. 142). 1914 tarihli Osmanlı nüfus sayımına göre I. Dünya Savaşı öncesinde Maraş sancağı Maraş merkez kaza, Pazarcık, Elbistan, Zeytun (Süleymanlı) ve Göksun olmak üzere 5 kazası mevcuttu (Karpata, 1985, s. 186; Karpata, 2003, s. 224). Kentin nüfusu, 1526'da 7.068; 1563'te 11.298; 1835'te 6.000; 1840'ta 23.000; 1867'de 12.010; 1890'da 52.002; 1912'de 25.000; 1913'te 40.560; 1920'de 32.704; 1927'de 30.000 olarak kayıtlara geçmiştir (Atalay, 1339, s. 161; Behar, 1996, s. 33; Cuinet, 1891, s. 237; Solak, 2005, s. 486; Texier, 2002, s. 142). 31 Aralık 2018'de Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) verilerine göre Kahramanmaraş'ta 1 Milyon 144 bin 851 kişi yaşamaktadır (TÜİK, 2019).

Son yıllarda eğitim tarihi çalışmalarında sıklıkla kullanılmaya başlanan salnâmeler; bir sene boyunca gerçekleşen olayları, değişimleri toplu olarak göstermek amacıyla düzenlenen eserler için kullanılan bir tabir olup Türkçeye Tanzimat devrinden sonra girmiştir. Farsça "sene" anlamına gelen "sal" ile mektup kitap anlamına gelen "name" kelimelerinin birleştirilmiş şeklidir. Bu kavramın günümüzdeki karşılığı "yıllıktır". Osmanlı salnâmeleri içeriği açısından yayımlandığı tarihten bir yıl öncesine ait devletin ve vilâyetlerin tarihi, coğrafyası, nüfusu, idari, askeri, hukuki teşkilatları ve ekonomik durumu, eğitim yapısı hakkında bilgi ihtiva eden vesikalardır (Pakalın, 1983; Palalı, 2010). 1847-1927 tarihleri arasında yayımlanan salnâmeler; Devlet salnâmeleri, Vilayet salnâmeleri Resmi kurum ve

kuruluşlara ait salnâmeler, özel konulu, kişi ve kuruluşlara ait salnâmeler ve Cumhuriyet dönemi salnâmeleri olarak beş guruba ayrılmaktadır (Duman, 1982, s. 18-25). Umumi salnâmelerden başka yine resmi nitelikte olan nezaret salnâmeleri de çıkarılmıştır. Maarif Nezareti ilk kez 1316 (1898) yılında salnâme çıkarmıştır. Bu nezarete bağlı olarak çıkarılan altıncı ve son sâlname H.1325/M.1907-1908 yılında yayınlanmıştır (Pakalın, 1983). Maarif Nezareti Salnâmeleri'nde, nezâretin tarihçesi, nazırları, memurları, ülkedeki medreseler, müderrisler, Müslüman, Gayrimüslim ve ecnebi okulların isimleri, öğrenci sayıları, kuruluş ve ruhsat tarihleri, kütüphaneler, kitap sayıları, kurucularının isimleri dâhil kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Bundan dolayı eğitim tarihi araştırmaları ile ilgili konularla alakalı olarak başvurulacak önemli belgelerdir. Nezâret Salnâmeleri, ilgili nazırlık tarafından çıkarılan devlet salnâmeleri gibi, düzenli yayınlanmalarına rağmen ait oldukları nazırlıkların teşkilatını, memurlarını, tarihçelerini ve ilgili faaliyetlerini vermeleri bakımından yayınlandıkları döneme ait bilgi veren önemli vesikaları teşkil etmektedir. Mutlâkiyet döneminde (1878-1908), Maarif Nezareti, 1894-1895 yılından itibaren, ilk defa ülke genelinde eğitim istatistikleri ve 1898-1904 yılları için Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye adıyla ülke genelinde önemli eğitim-öğretim yıllıkları yayınlamıştır. Bu belgeler, ülkenin eğitim durumunu rakamsal olarak ve toplu biçimde gösterdikleri için, eğitim sorunlarının daha iyi anlaşılıp değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır (Akyüz, 1997).

İslam eğitim kurumlarından mektep eğitim faaliyetlerinin başlangıcı olan bir kurumdur (Gelişli, 2002, s. 35). Mektep, Müslüman bir çocuğun ilk önce Kur'an öğrenmesi gerektiği düşüncesiyle, daha çok "Kur'an öğrenilen yer" manasına gelmektedir (Brunot, 1957, s. 653). Mektepten mezun olan bireyler isterse medreseye isterse halkın eğitildiği tekke, zaviye ve buk'alarda eğitime devam etmişlerdir (Yıldız, 2010, s. 90).

Hz. Peygamber ve Abbasiler devrinde okuma-yazma ve Kur'an öğretilen eğitim kurumlarına "küttâb" denilmiştir. Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı'da "sıbyan mektebi" adını almıştır. Zamanla mektepler "dârü'tta'lim, dârülilim, mahalle mektebi, muallimhâne, mekteb-i iptidâiyye, taş mektep" gibi isimlerle de anılmıştır (Bozkurt, 2004, s. 5-6; Baltacı, 2004, s. 6-7). Bu mekteplere 4-7 yaş arasındaki kız ve erkek çocuklar gitmekteydi. Mektepler hayırsever kişiler tarafından yaptırılmakta olup belli bir teşkilat ve ortak bir programa bağlı değillerdir. Vakıf gelirleri ile vakfın şartlarına göre idare edilen mekteplerin birçoğu cami ve mescitlerin yanında bulunurdu (Günyol, 1957, s. 655-659). Sıbyan mekteplerinin hocaları, medrese mezunu kişilerden olup, daha çok cami veya mescitlerde imamlık ve müezzinlik yapan kişilerdi (Gelişli, 2002, s. 35-43).

Medrese, Arapça «ders» kökünden gelmekte ve ders okutulan yer anlamındadır. Medreselerde eğitim veren kişilere müderris denilir. Medreseler Türklerin yerleşik hayata geçmeleri ile ortaya çıkan planlı ve ilköğretim üstü eğitim veren kurumlardır. Osmanlı zamanında bu kurum üniversite düzeyinde eğitim vermiştir. Medrese kurumu 1000'li yıllarda Gazneliler zamanında ortaya çıkmıştır. Ama bu tarihten önce de medreseye benzer kurumlar bulunmaktaydı. Peygamber Efendimiz zamanındaki Eshâb-ı suffe, Abbasiler Dönemi'ndeki Beytü'l- Hikme ve Beytü'l ilm gibi sırf ilimle uğraşan topluluklar ve merkezler vardı. İslam'da ilk medrese Mescid-i Nebevi'dir. Sadece fıkıh eğitimi yapan medrese çekirdeği önce Taberan'da sonra Bağdat'ta açılmıştır. Fıkıhla birlikte Kur'an, Tefsir, Hadis, Kelam ve diğer ilimlerin okutulduğu ilk medrese Selçuklu'nun merkezi Nişapur şehrinde kurulmuştur. Nizamülmülk devrinde ise medreseler oldukça gelişerek Nizamiye Medreseleri adıyla devlet kurumları hâline dönüştü. Selçuklular döneminde medreseler başlangıçta cami içlerinde bulunmakta iken zamanla camilerde ibadet ve eğitimin beraber gerçekleştirilmesi camilerin asıl görevi olan ibadetin aksamasına neden olması nedeniyle camilerden ayrı yapılar olarak inşa edilmelerine yol açmıştır (Arabacı, 1998:

Güven, 2013; Küçükdağ ve Arabacı, 1994, Sami, 1998; Şişman, 2015; Turan-Ulusoy, 2010). Selçuklular ve Anadolu beylikleri döneminde medreseler gerek okutulan ilimler, gerek teşkilat ve personel yapısı bakımından büyük ilerleme kaydetmiştir. Selçuklu medreseleri kendinden sonraki dönemlerde yapılan medreselere kaynaklık etmiş olup Osmanlı medreseleri Selçukluların takipçisi olmuştur (Uzunçarşılı, 2014). Osmanlılar döneminde fiziki, mimari, program ve temsil ettiği zihniyet açısından önemli ölçüde gelişen medreseler; sıbyan mektebini bitiren öğrencilerin devam ettiği orta, lise, yüksekokul ve üniversite eğitimine denk gelen ve sadece Müslüman öğrencilerin eğitim gördüğü kurumlardı (İpşirli, 2003). Medreseler; siyasi, askeri, dini, adli ve sosyal hayatın gerektirdiği yöneticileri yetiştiren kurumlar niteliğindedir (Kazıcı, 2004, s. 63). Fatih ve Kanuni Dönemi'nde yaptırılan medreseler ile birlikte Osmanlı medreselerinde eğitim Sahn-ı Seman ve Süleymaniye olarak sınıflandırılmıştır (Güven, 2013; Uzunçarşılı, 2014). Medrese kadrosu Selçuklarda olduğu gibi benzer özellikler taşımakta olup bu kadro medreselerin ilmiye sınıfını oluşturmaktadır (Ergin, 1977). Bu kurumlarda görevli müderrislere maaş verilmekle beraber yiyecek ve barınma hizmetleri de karşılanmıştır (Boy, 2017). Müderrislerin yardımcısı konumunda olan muidler müderrisin verdiği dersi tekrar etmekle birlikte öğrencilerin derslerini müzakere etmekle sorumlu görevlilerdir. En liyakatli danışmendler arasından seçilen muidler aynı zamanda danışmendlerin disiplininden de sorumludur (Baltacı 1976).

Medreseler çoğunlukla tek katlı olarak inşa edilmişlerdir. Medreseler genellikle bir avlu etrafında dershane, müderris ve öğrenci odaları bulunan kurumlardır. Medreselerin eğitim faaliyetlerini sürdürmesinde burada bulunan vakıf kütüphanelerinin önemi büyüktür (Baltacı, 1976, s. 25; Sami, 1998; İpşirli, 2003). Medrese denildiğinde mutlaka iyi bilinmesi gereken kurumlardan biri vakıflardır. Vakıf, insanların özel varlıklarını, servetlerini toplumun yararına olacak şekilde bağışlamalarıdır. Her vâkıfın, bağışladığı servetin ne amaçla ve nasıl kullanılacağına, kimler eliyle ve hangi yetkilerle yürütüleceğine, gelirlerin nereden karşılanacağına dair bilgilerin yazılı olduğu bir vakfiyesi ya da vakıfnâmesi vardır. Vakfiye, ilgili beldenin kadısı tarafından tasdik edilir ve uygulanır, daha sonra asla değiştirilemez. Klasik dönem Osmanlı toplumunda binlerce vakıf bulunmakta ve bunların pek çoğu da medreseleri kapsamaktaydı. Vakfa bağlı olan medresede müderris maaşları, öğrencilerin ihtiyacı vakıf tarafından karşılanırdı. Bir medresede vâkıf hangi ilimlerin okutulmasını istediye o ilimler okutulurdu. Tekkeler “kâl ilmi değil, hâl ilmi” felsefesi ile hareket ettiklerinden tekke mensupları, medrese ilmini “zahir”, medreselileri de “zahirî âlimler” olarak, kendilerini ise “batın âlimler” olarak tanımlamışlardır (Şişman, 2015).

Medreseler hakkında müderris Abdullah Fevzi'nin notları incelendiğinde; medreselerin öncesinde yolgeçen hanı, askerlikten muaf olma ve yaşlanma yeri olarak tanıtıldığı ancak medreselere giriş için; askerlikten tescil almak, belirli bir kanunnameye ve maddelerine bağlı, özel şartları taşımak yanında her yıl askeri ilim adamları önünde belirli kademedeki ciddi sınavlara bağlı olmak koşulu vardı. Öğretim süresi 9-12 yıl arasındadır. Yıl esasına göre değil ders geçme temeline bağlı tamamen pedagojik öğretim veren, sıbyan okulu ve ilköğretim okulu üzerine kurulu olan, mezunları 26-28 yaş aralığında göreve başlayan kurumlardır (Koçkuzu, 2011).

Kütüphaneler ise genellikle özel araştırmalar yapılması amacıyla kurulmuş vakıf eserlerdir. Bu kurumlar Osmanlı Devleti klasik eğitim kurumları içinde önem arz etmektedir. Kütüphanelerde eğitim ile ilgili etkinlikleri gerçekleştiren kişilere Hafız-ı kütüp denilmektedir. Bu kişilerin liyakatli insanlardan seçilmesine özen gösterilmiştir (Baltacı, 2002; Krenkow, 1993).

Osmanlı Devleti'nden önce Maraş, Dulkadiroğulları Beyliği'nin merkeziydi. Bu nedenle bir başkent için gerekli eğitim kurumlarına sahipti. Dulkadiriler devrinde yapılan eğitim kurumları, Osmanlı döneminde aynen devam ettirilmiştir. Maraş, Dulkadiroğulları'nın başkenti olduğu için aynı zamanda o bölgenin bir kültür merkezi durumunda idi. Cami, mescit, mektep, medrese, buk'a, zaviye ve bunlara ait vakıflar bulunmaktaydı (Altınöz, 2009: 123-124). 1515'te Osmanlı Devleti'nin buradaki hakimiyetinden sonra eski eğitim kurumları işlevini sürdürmeye devam etmiş; ayrıca yenileri yapılmıştır. Evliya Çelebi'ye göre XVII. yüzyılın ikinci yarısında 11 medrese bu yüzyıl sonların 40 medrese vardı. Müstakil medreselerin dışında, her cami ve mescitte "suhtevât hücreleri" mevcut idi (Çelebi, 1935). Maraş merkezindeki bulunan on yedi adet medresenin eğitim verdiği Hurufat Defterleri'ndeki berat özetlerinden anlaşılmaktadır. Eğitim ve öğretim konusuna önem verilen Maraş'ta medreseler şehir merkezinde bulunmaktadır. Maddi durumu iyi olan hayır-severler mektep, medrese veya halkın eğitildiği tekke, zaviye ve buk'a yaptırmışlardır (Yıldız, 2010, 97). Katip Çelebi Maraş için "bir şehri azimedir ki nice medarisi vardır" ifadesini kullanmıştır (Çelebi, 1145, s. 598).

Dulkadiroğulları döneminde başkent olarak hizmet vermiş bir şehir olarak Maraş geçmişten günümüze önemli bir konumda olmuştur. Tarihi, coğrafyası, ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan önemli olması nedeniyle bu çalışmada Maraş sancağı incelenmiştir. "Maraş sancağındaki medreselerde eğitim" konusunun incelenmesinde, Halep eyaletinin İstanbul ve Kahire'den sonra üçüncü önemli merkez konumunda olması ve Maraş Sancağı'nda Halep eyaletine bağlı olmasının yanı sıra Maârif Salnâmeleri içinde Halep eyaletine ait belgelerin, sahip olduğu bilgilerin önemli bir mahiyet arz etmesi etkili olmuştur. Maârif Salnâmeleri verileri doğrultusunda, Maraş Sancağı'nda bulunan medreseler, buldukları mevkiiler, kurucuları, görevli müderrisler ve öğrenci sayıları incelenmiştir. Ayrıca bölgede faaliyet gösteren kütüphaneler, kurucuları, kuruldukları tarih ve kitap sayıları hakkında bilgiler verilmiştir.

2. Yöntem

Bu araştırma nitel araştırma deseninde tasarlanmıştır (Şimşek ve Yıldırım, 2011).

2.1 Çalışma Grubu

Bu araştırmanın verileri H.1316-1321/M.1898-1904 tarihli Maârif Salnâmeleri, kaynak eser, kitap, makale gibi akademik yayınlardan elde edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Nitel araştırma deseninde hazırlanan bu çalışmada doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi, verilerin toplanmasında yazılı belgelerden yararlanmayı gerektiren bir tekniktir (Şimşek ve Yıldırım, 2011). Doküman incelemesi tekniği kapsamında H.1316-1321/M.1898-1904 tarihli Maârif Salnâmeleri, kaynak eser, kitap, makale gibi akademik yayınlar incelenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

İSAM aracılığı ile ulaşılan Maarif Salnâmelerinin, Osmanlıca Türkçesinden günümüz Türkçesine transkript edilmiştir. Maraş Sancağı'ndaki bulunan medreseler, buldukları yerler, kurucuları, görevli müderrisler, öğrenci sayıları ele alınmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen belgeler, makaleler, kitaplar vb. dokümanlar tespit edildikten sonra ulaşılabilir olanlar elde edilerek konuya uygun olarak kategorilere ayrılarak sınıflama yapılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2012).

3. Bulgular

Bu bölümde H.1316-1321/M.1898-1904 tarihli Maârif Salnamelerinin transkripsiyonundan ulaşılan verilere bağlı olarak Maraş Sancağında bulunan medreseler ve kütüphaneler hakkında elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

3.1. Medreselerde Eğitim ve Maraş Sancağı'nda Bulunan Medreseler

H.1316/M. 1898 yılına ait Maârif Salnâmesi kayıtlarında medreseler ile ilgili bilgiye rastlanmamış olup Tablo 1'de H.1317-1321/ M.1899-1904 yılları arasında Maraş Sancağı'nda yer alan medreseler hakkında bilgiler verilmiştir:

Tablo 1. H.1317-1321/M.1899-1904 yılları arasında Maraş Sancağı'ndaki Medreseler (SNMU. 1317:1118-1121;1318:1274-77; 1319:542-545; 1321: 474-475)

Kaza	Medresenin Adı	Medresenin Bulunduğu Mevki	Yıllara göre Öğrenci Sayısı				Medresenin Kurucusu
			1317	1318	1319	1321	
Maraş	Kalender Paşa	Beyazıd Cami	25	50	50	51	Alauddevle Beğ
Maraş	Hacı Beğ	Beyazıd Cami	10	30	51	47	Kadı Musluhiddin
Maraş	Bektutiye	Bektutiye	15	10	50	55	Ekmekcibaşı Hacı Ali Ağa
Maraş	Selvili/ Suluyeli	Bogaz Kesen	4	25	30	32	Alauddevle Beğ
Maraş	Bogaz Kesen	Ekmekci	10	22	15	13	Meçhul
Maraş	Taş	Ekmekci	4	35	25	28	Şazi Beğ
Maraş	Alacalar ²	Şeker dere	8	50	32	35	Meçhul
Maraş	Şaziye	Şaziye	15	50	35	37	Alauddevle Beğ'in Haremi Şemse Hanım
Maraş	Nebeviyye	Camii Kebir	5	10	50	53	Hacı Ali Efendi
Maraş	Hatuniye	Hatuniye	4	80	50	55	Mışar ileyhi haremî Şemşe Hatun ³ /Gani Yusufzade Muytab Ahmed Beğ
Maraş	Nakib	Nakib Camii	4	8	10	11	Hacı Mahmud Efendi
Maraş	Şekerli ⁴	Şekerli Camii	15	-	80	82	Muytab Ahmed

² Alacalar medresesinin 1317 numaralı salnâmede kurucusu ahali olarak geçmekte iken 1318'den itibaren meçhul olarak belirtilmiştir.

³ 1317 yılında Hatuniye medresesinin kurucusu Mışar ileyhi haremî Şemşe hatun olarak geçmekte iken 1318-1321 yılları arasında Gani Yusufzade Muytab Efendi olarak geçmektedir.

⁴ Şekerli medresesinin kurucusu 1317-1319-1321 numaralı salnâmelerde Muytab Ahmed Paşa olarak geçmekte iken 1318 numaralı salnâmede meçhul olarak yazılmıştır. Fakat tabloda genel olarak tekrar edildiği için Muytab Ahmed Paşa zikredilmiştir.

							Paşa
Maraş	Saray Altı ⁵	İsa Divaneli	3	10	8	10	Hacı Mahmud Efendi - Murteza Paşa
Maraş	Çarşıbaşı ⁶	Çarşıbaşı Mahalisi	3	-	-	3	Meçhul
Maraş	Divaneli ⁷	Divaneli Mahalisi	15	-	10	11	Muytab Ahmed Paşa ⁸ Murteza Paşa
Maraş	Acemli	Acemli Mahalisi	11	-	-	-	Ahali
Maraş	Beğ-pek (?) ⁹	Alemli Mahalisi	12	-	-	-	Murtaza Paşa
Maraş	At Oluğu	Duraklı Mahalisi	12	12	12	12	Dulkadir Beğlerinden Seyid Ali Beğ
Maraş	Nuh	Kuyucak	-	-	-	4	Nuh Efendi
Maraş	Kaya Başı	Kaya Başı	4	10	10	10	Hacı Hasan Ağa
Maraş	Acemli	Acemli	-	10	10	13	Evliyazade Halil Efendi
Maraş	Kalenderzade	Restebaiye	3	-	-	6	Kara Şatır Ağa
Maraş	Çiçekli	Seksenler	-	8	8	10	Meçhul
Maraş	Hacı Hüseyin	Deli Alili	-	-	-	4	Meçhul
Maraş	Timur Paşa	Çifci	-	-	-	6	Timur Paşa
Elbistan	Tufujoğlu	Hacı Yakub Mahalisi	2	-	-	-	Tufujzade Hacı Mustafa Efendi
Elbistan	Küçük Muhammedoğlu	Hacı Yakub Mahalisi	2	-	-	-	Küçük Mehmedzade Hacı Ahmed Efendi
Elbistan	Karcızade	Hacı Yakub Mahalisi	5	-	-	-	Ahali
Elbistan	Harap Kapı	Hacı Şaban Mahalisi	4	-	-	-	Hayatizade Hayati Efendi
Elbistan	Aşağı Camii	Hacı Şaban Mahali	4	-	-	-	Ahali
Elbistan	Kul Sufi	Hacı Hamza Mahalisi	7	-	-	-	Ahali

⁵ Saray altı medresesinin 1317-1319-1321 tarihlerinde kurucusu Hacı Mahmud Efendi olarak, 1318'de Murteza Paşa olarak geçmektedir.

⁶ 1318 yılına ait salnâmede adı geçmeyen Çarşıbaşı medresesinin 1317'de kurucusu ahali olarak, 1319-1321'de ise meçhul olarak belirtilmektedir.

⁷ Çarşıbaşı ve Divaneli medreseleri 1317-1319-1321 numaralı Maârif Salnâmelerinde olmakla birlikte 1318 numaralı salnâmede adı geçmemektedir.

⁸ Divaneli medresesinin 1317'de kurucusu Muytab Ahmed Paşa olarak zikredilirken, 1319'da Murteza Paşa, 1321'de Murtazani başı olarak geçmektedir. 1318'de ise bu medrese zikredilmemiştir.

⁹ Acemli ve Beğ-pek (?) medreseleri sadece 1317 numaralı Maârif Salnâmesinde yer almaktadır.

Elbistan	Kızılca Oba	Kızılca Mahalisi	Oba	2	-	-	-	Ali Ağa
Elbistan	Ular Cami	Aksustu Dua Baba Mahalisi		5	-	-	-	Hacı Ahmed Efendizade Ali Efendi

H.1317/M.1899 yılında Maraş Sancağı'nda 20 tanesi Maraş merkez kazasında 8'i Elbistan kazasında olmak üzere 28 medrese bulunmaktadır. H.1318-1321/M.1900-1904 yılları arasında 23 medrese mevcuttur. Elbistan kazasında mevcut olan medreselerin adı sadece H.1317/M.1899 yılında zikredilmektedir. Aynı şekilde Acemli ve Beğ-pek (?) medreselerinin yalnız H.1317/M.1899 yılında geçmektedir. Nuh, Acemli, Çiçekli, Hacı Hüseyin ve Timur Paşa medreseleri ise 1899 yılında olmamakla birlikte H.1318-1321/M.1900-1904 yılları arasında mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Boğaz Kesen, Alacalar, Çiçekli, Hacı Hüseyin, Çarşıbaşı medreselerinin kurucuları meçhul iken Maraş'ta bulunan H.1317/M.1899'da Alacalar, Acemli, Şekerli, Çarşıbaşı; Elbistan kazasında mevcut olan Aşağı Cami, Kul Sufi, Karcızade medreselerinin kurucuları ahali olarak belirtilmiştir. Timur Paşa, Nuh medreselerinin kurucuları kendi ile aynı adı taşımaktadır. At oluğu medresesinin kurucusunun Dulkadir Beğlerinden Seyid Ali Beğ; Şaziye medresesinin kurucusu ise Alauddevle Beğ'in Haremi Şemse Hanım'dır. Kurucusunu kadın olduğu kesin olarak bilinen tek medrese Şaziye medresesidir. Ancak H.1317/M.1899 yılında Hatuniye medresesinin kurucusunun Müşarün ileyhi (ismi daha önce zikredilen) Haremi Şemşe Hatun olarak geçmesi nedeni ile bu medresenin kurucusunun da kadın olduğu söylenebilir. En fazla öğrencisi olan medreseler; Şekerli 1319 (80), 1321 (82), Hatuniye 1318 (80), 1319 (50), 1321 (55), Nebeviyye 1319 (50), 1321 (53), Kalender (1319 (50), 1321 (51), Hacı Beğ 1319 (51), 1321 (47), Bektutiye 1319 (50), 1321 (55), en az öğrencisi olan medreseler ise Maraş'ta: Kalenderzade (1317;3/1321; 6), Çarşıbaşı (1317;3/1321;3), Elbistan'da: Kızılca oba (2); Tufujoğlu (2), Küçük Muhammedoğlu (2)'dir. Öğrenci sayısı 4 olan medreseler ise Maraş'ta; Nuh, Hacı Hüseyin, Elbistan'da Aşağı Cami, Harap kapıdır. At oluğu medresesinin H.1317-1321/M.1899-1904 yılları arası 12; Kayabaşı medresesinin H.1318-1321/M.1900-1904 yılları arası 10 öğrencisi bulunmaktadır. Maraş'ta yer alan Acemli, Kayabaşı, Acemli, Divaneli, Çarşıbaşı, Bektutiye, Şekerli, Nakib, Hatuniye, Şaziye medreseleri kendileri ile aynı adı taşıyan mevkilerde, Bogaz Kesen, Taş medreseleri Ekmekci, Kalender Paşa, Hacı Beğ medreseleri Beyazıd Camii mevkisinde; Elbistan kazasında mevcut olan Harap Kapı, Aşağı Camii medreseleri Hacı Şaban; Tufujoğlu, Küçük Muhammedoğlu, Karcızade medreseleri Hacı Yakub mevkiinde bulunmaktadır. Medreselerde görevli müderrisler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. H.1317-1321/M.1899-1904 yılları arasında Maraş Sancağı'nda Bulunan Medreselerin Müderrisleri (SNMU. 1317:1118-1121; 1318: 1274-77; 1319: 542-545; 1321: 474-475)

Kaza	Medresenin Adı	H.1317/M.1899-1900	H.1318/M.1900-1901	H.1319/M.1901-1902	H.1321/M.1903-1904
Maraş	Kalender Paşa	İsmail Efendi	Hacı Osman Efendizade Mehmed Efendi	İsmail Efendi	İsmail Efendi
Maraş	Hacı Beğ	Hacı Mehmed Efendi	Hacı Osman Efendizade Mehmed Efendi	İsmail Efendi	İsmail Efendi

Maraş	Bektutiye	Mehmet Efendi	Ali ve Ahmed Efendiler	Hacı Osman Efendizade Mehmed Efendi	Hacı Osman Efendizade Mahmud Efendi
Maraş	Selvili/Suluyeli (?)	Münhaldir	Hacı Mehmed Efendi	Hacı Osmanzade Mehmed Efendi	Hacı Osman zade Mahmud Efendi
Maraş	Bogaz Kesen	Hamid ve Ali Efendiler	Nuh Efendizade Hacı Efendi	Ali ve Ahmed Efendiler	Ali ve Ahmed Efendiler
Maraş	Taş	Hacı Mehmed Efendi	Müftü Mustafa Efendi	Hacı Mehmed Efendi	Hacı Mehmed Efendi
Maraş	Alacalar ¹⁰	Hacı Efendi	Hacı Mehmed Efendi	Nuh Efendizade Hacı Efendi	Nuh Efendizade Hacı Efendi
Maraş	Şaziye	Müftü Mustafa ve Şeyh Mehmed Efendiler	İsmail Efendi	Müftü Mustafa Efendi	Müftü Mustafa Efendi
Maraş	Nebeviyye	Hacı Mehmed Efendi	Hacı Hafız Efendi	Tabizade Mehmed Efendi	Tabizade Mehmed Efendi
Maraş	Hatuniye	İsmail Efendi	Seyid Hanzade Ahmed Efendi	İsmail Efendi	İsmail Efendi
Maraş	Nakib	Münhaldir	Kara Küçüköğlü Mustafa Efendi	Hacı Hafız Efendi	Hacı Hafız Efendi
Maraş	Şekerli ¹¹	Ahmed ve Ali Efendiler	Çenbelöğlü Ali Efendi	Seyid Hanzade Ahmed Efendi	Seyidzade Ahmed Efendi
Maraş	Saray Altı ¹²	Münhaldir	Dertli zade Mehmed Efendi	Kara Küçüköğlü Mustafa Efendi	Kara Küçüköğlü Mustafa Efendi
Maraş	Çarşıbaşı ¹³	Ali Efendi	-	Çenbelöğlü Ali Efendi	Halil oğlu Ali Efendi
Maraş	Divaneli ¹⁴	Hacı Ahmed Efendi	-	Derdlizade Mehmed Efendi	Dertlizade Mehmed Efendi
Maraş	Acemli	Münhaldir	-	-	-
Maraş	Beğ-pek (?) ¹⁵	Ali Efendi	-	-	-
Maraş	At Oluğu	Münhaldir	Darendeli Hacı Mehmed Efendi	Darendeli Hacı Mehmed Efendi	Darendeli Hacı Mehmed Efendi
Maraş	Nuh	-	Kudanezade Ahmed Efendi	Kudanezade Ahmed Efendi	Kudanezade Mehmed Efendi
Maraş	Kaya Başı	İsmail Efendi	Hüseyin Efendi	Hüseyin Efendi	Hüseyin Efendi

¹⁰ Alacalar medresesinin 1317 numaralı salnâmede kurucusu ahali olarak geçmekte iken 1318'den itibaren meçhul olarak belirtilmiştir.

¹¹ Şekerli medresesinin kurucusu 1317-1319-1321 numaralı salnâmelerde Muhtap Ahmet Paşa olarak geçmekte iken 1318 numaralı salnâmede meçhul olarak yazılmıştır. Fakat tabloda genel olarak tekrar edildiği için Muhtap Ahmed Paşa zikredilmiştir.

¹² Saray altı medresesinin 1317-1319-1321 tarihlerinde kurucusu Hacı Mahmud Efendi olarak, 1318'de Murteza Paşa olarak geçmektedir.

¹³ 1318 yılına ait salnâmede adı geçmeyen Çarşıbaşı medresesinin 1317'de kurucusu ahali olarak, 1319-1321'de ise meçhul olarak belirtilmektedir.

¹⁴ Çarşıbaşı ve Divaneli medreseleri 1317-1319-1321 numaralı Maârif Salnâmelerinde olmakla birlikte 1318 numaralı salnâmede adı geçmemektedir.

¹⁵ Acemli ve Beğ-pek (?) medreseleri sadece 1317 numaralı Maârif Salnâmesinde yer almaktadır.

Maraş	Acemli	-	Evliyazade Ahmed Efendi	Evliyazade Ahmed Efendi	Evliyazade Mehmed Efendi
Maraş	Kalenderzade	Seyid Efendi	Kalenderzade Seyid Efendi	Kalenderzade Seyid Efendi	Kalenderzade Seyid Efendi
Maraş	Çiçekli	-	Kudanezade Mustafa Efendi	Kudanezade Mustafa Efendi	Kudanezade Mustafa Efendi
Maraş	Hacı Hüseyin	-	Münhal	-	Nuri Efendi
Maraş	Timur Paşa	-	Münhal	-	Ahmed Efendi
Elbistan	Tufujoğlu	Hacı Şakir Efendi	-	-	-
Elbistan	Küçük Muhammedoğlu	Hacı Efendi	-	-	-
Elbistan	Karcızade	Hacı Hibbetullah Efendi	-	-	-
Elbistan	Harap Kapı	Mehmed Efendi	-	-	-
Elbistan	Aşağı Camii	Ahmed Efendi	-	-	-
Elbistan	Kul Sufi	Süleyman Efendi	-	-	-
Elbistan	Kızılca oba	Derviş Efendi	-	-	-
Elbistan	Ular Cami	Haris Efendi	-	-	-

Tablo 2 incelendiğinde Hacı Hüseyin, Timur Paşa medreselerinin H.1318/M.1900 yılında müderrisi belirsizken H.1321/M.1904 yılında sırasıyla Nuri Efendi ve Ahmed Efendidir. H.1318/M.1900-1904 yılları arasında Acemli medresesinin Evliyazade Ahmed Efendi; Kalenderzade medresesinin Kalenderzade Seyid Efendi; Çiçekli medresesinin Kudanezade Mustafa Efendi; Kayabaşı medresesinin Hüseyin Efendi; At oluğu medresesinin müderrisi Darendeli Hacı Mehmed Efendi'dir. H.1319-1321/M.1901-1904 yılları arasında Çarşıbaşı medresesinin Halil oğlu Ali Efendi; Divaneli medresesinin Dertlizade Mehmed Efendi; Şekerli medresesinin Seyidzade Ahmed Efendi; Saray altı medresesinin Kara Küçüköğlü Mustafa Efendi; Nebeviyye medresesinin Tabizade Mehmed Efendi; Hatuniye medresesinin İsmail Efendi; Nakip medresesinin Hacı Hafız Efendi; Taş medresesinin Hacı Mehmed Efendi; Alacalar medresesinin Nuh Efendizade Hacı Efendi; Şaziye medresesinin Müftü Mustafa Efendi; Kalender medresesinin İsmail Efendi, Hacı Beğ medresesinin İsmail Efendi; Suluyeli/Selvili (?) medresesinin Hacı Osman Efendizade Mahmud Efendi; Boğaz Kesen medresesinin müderrisi Ali ve Ahmed Efendiler olarak belirtilmiştir. At oluğu, Saray Altı, Nakib, Selvili-Suluyeli (?) medresesinin H.1317/M.1899 yılında müderrisi belirsizdir.

3.2. Maraş Sancağı'nda Bulunan Medreseler Hakkında Ek Bilgiler

Bektutiye medresesi arşiv belgeleri ve vakıfnamelerde genellikle Kadı Medresesi adıyla geçmekte olup "Nasreddin Mehmed Bey Medresesi" ve 916/1510'lu yıllarda Maraş çevresinde yaşamış Bektutlu Cemaatinin, medrese ve bitişiğindeki mescide hizmet etmesinden dolayı "Bektutiye Medresesi" olarak anılmaya başlanmıştır. Medrese Alauddevle Bey'in dedesi Nasreddin Mehmed Bey tarafından 15. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiştir. Maraş'ta yapılan ilk medresedir (Çelebi, 1935; Doğan, 1999, s. 229).

Hatuniye medresesi, 1500'lerde Alauddevle Bey tarafından hanımı Şemse Hatun adına yaptırılmıştır. Medrese arşiv belgelerine göre, hamamı, türbesi, imareti, çeşmesi ve camisi ile

birlikte başlangıçta külliye olarak inşa edilmiştir. (Özkarıcı, 2005, s. 797-810; Özkarıcı, 2007, s. 47-48. Atalay, 2008, s. 55).

Nakîb medresesi, Nakibüleşraf Kaymakamı Seyyid Mehmet Efendi ve kardeşi Seyyid Ahmet Efendi tarafından 1110/1698 yılında Ekmekçi Mahallesi'nde tesis edilmiştir (Özkarıcı, 2007, s. 1203).

Nebeviye veya diğer adıyla İmaret Medresesi, Alauddevle Bey tarafından 15. yüzyılın sonlarına doğru Maraş Ulu Cami'nin kuzeyinde İmaret-i Nebeviye'ye bitişik olarak inşa ettirilmiştir (Yinanç-Elibüyük, 1988, s.35-51-77; Solak, 2002, s. 213; Özkarıcı, 2007, s. 1199).

Şaziye medresesi Dulkadir Beyliği hükümdarı Alauddevle Bey'in (1480-1515) komutanlarından Şazi Bey tarafından inşa ettirilmiştir (Solak, 2002, s. 213; Yinanç-Elibüyük, 1988, s. 39-40).

Bayezidoğulları'ndan Hacı Abdullah Bey'in oğlu İskender Bey tarafından 17. yüzyılın ortalarında Acemli medresesi yaptırılmıştır (Özkarıcı, 2007, s. 24-25; Arslan, 2014, s. 359).

Şekerli medresesi Gani Yusufzade Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır (Özkarıcı, 2007, s. 1202).

Taş medresesi arşiv belgelerinde "Rad Medresesi" olarakta geçmekle birlikte Alauddevle tarafından yaptırılmıştır (Özkarıcı, 2007, s. 331-333).

3.3. Maraş Sancağı'nda Bulunan Kütüphaneler

Maraş Sancağı'nda bulunan kütüphaneler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. H.1316-1321/M.1898-1904 yılları arasında Maraş Sancağı'nda Bulunan Kütüphaneler (SNMU. 1316:1020-1021; 1317:1124-1125; 1318: 1272-73; 1319: 548-549; 132: 469)

Kaza	Kütüphanenin İsmi	Kütüphanenin Bulunduğu Mevki	Kitap Adedi	Kütüphanenin Kurucusu	Tarihi Tesisi
Maraş	Cami Kebir	Cami Kebir	28	Alaaddin Beğ	982
Elbistan	Hayatizade	Hacı Şaban Mahalisi	286	Hayati Efendi	1228

Tablo 3 incelendiğinde Maraş Sancağı'nda biri Maraş merkez kazası, diğeri Elbistan kazası olmak üzere 2 adet kütüphane olduğu görülmektedir. Maraş merkez kazasında adı ile aynı mevkide bulunan Cami Kebir kütüphanesi 982 yılında Alaaddin Beğ tarafından kurulmuş olup 28 adet kitaba sahiptir. Elbistan'da yer alan Hayatizade kütüphanesi ise 1228 yılında Hayati Efendi tarafından inşa edilmiştir. Kütüphane kurucusu ile aynı adı taşımakla birlikte 286 adet kitap bulunmaktadır.

4. Tartışma

Şahin (2022), "Maraş Sancağı'nda Azınlık Okulları (1876-1908)" adlı makalesinde Maraş'ta yer alan azınlık okullarını; Dumanoglu (2022), "Maraş Mekteb-i İdadisi" Maraş'ta yer alan idadide gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerini incelemiştir. Dumanoglu ve Yetişgin (2017), "Osmanlı Darümuallimin Mektebi: Maraş Darümuallimini" çalışmışlardır. Ulusal tez merkezinde Maraş tahrir, nüfus, hurafe defterlerine ilişkin birçok yüksek lisans ve doktora derecesinde tez gerçekleştirilmiştir. Maraş'ta 1898-1904 yılları arasında Maârif Salnâmeleri'nde yer alan medrese ve kütüphanelere ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu nedenle bu çalışmada Maraş Sancağı'ndaki medreselerde Eeitim (1898-1904) ve kütüphaneler incelenmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

H.1317/M.1899 yılında 20'si Maraş merkez kazasında, 8'i Elbistan kazasında olmak üzere toplam 28 medrese bulunmakta iken H.1318-1321/M.1900-1904 yılları arasında Maraş'ta 23 medrese mevcuttur. Elbistan kazasında varlığı tespit edilen medreselerin adı sadece H.1317/M.1899 yılında yer alırken Acemli ve Beğ-pek (?) medreseleri de yalnızca H.1317/M.1899 yılında geçmektedir. Nuh, Acemli, Çiçekli, Hacı Hüseyin ve Timur Paşa medreselerinin H.1318-1321/M.1900-1904 yılları arasında mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Boğaz Kesen, Alacalar, Çiçekli, Hacı Hüseyin, Çarşıbaşı medreselerinin kurucuları meçhuldür. Maraş merkez kazasında H.1317/M.1899'da bulunan Alacalar, Acemli, Şekerli, Çarşıbaşı, Elbistan kazasında mevcut olan Aşağı Cami, Kul Sufi, Karcızade medreselerinin kurucuları ahali olarak belirtilmiştir. Timur Paşa, Nuh medreselerinin kurucuları kendi ile aynı adı taşımaktadır. At oluşu medresesinin kurucusunun Dulkadir Beğlerinden Seyid Ali Beğ; Şaziye medresesinin kurucusu ise Alaaddin Beğ'in Haremi Şemsi Hanım'dır. Kurucusunun kesin bir şekilde kadın olduğu bilinen tek medrese Şaziye medresesidir. Fakat Hatuniye medresesinin H.1317/M.1899 yılında kurucusunun Şemşe Hanım olduğu belirtilmekte olup H.1318-1321/M.1900-1904 yılları arasında ise Gani Yusufzade Ahmed Paşa olduğu bildirilmektedir. Medreselerin öğrenci sayıları ve medreselerde görevli müderrisler yıllara göre değişkenlik gösterdiği gözlenmiştir. En fazla öğrencisi olan medreseler; Şekerli, Hatuniye, Nebeviyye, Kalender, Hacı Beğ, Bektutiye, en az öğrencisi olan medreseler ise Maraş'ta: Kalenderzade, Çarşıbaşı, Elbistan'da: Kızılca oba, Tufujoğlu, Küçük Muhammedoğlu'dir. Öğrenci sayısı 4 olan medreseler ise Maraş'ta; Nuh, Hacı Hüseyin, Elbistan'da Aşağı Cami, Harap kapıdır. At oluşu medresesinin tüm yıllarda 12 öğrencisi bulunmaktadır. At oluşu, Saray Altı, Nakib, Selvili/Suluyeli (?) medresesinin H.1317/M.1899 yılında; Hacı Hüseyin ve Timur Paşa medresesinin H.1318/M.1900 yılında müderrisi belirsizdir. H.1318/M.1900-1904 yılları arasında Acemli, Kalenderzade, Çiçekli, Kaya başı ve At oluşu medreselerinin müderrisleri değişmemiştir. Maraş'ta yer alan Acemli, Kayabaşı, Acemli, Divaneli, Çarşıbaşı, Bektutiye, Şekerli, Nakib, Hatuniye, Şaziye medreseleri kendileri ile aynı adı taşıyan mevkilerde, Bogaz Kesen, Taş medreseleri Ekmekci, Kalender Paşa, Hacı Beğ medreseleri Beyazıd Camii mevkisinde; Elbistan kazasında mevcut olan Harap Kapı, Aşağı Camii medreseleri Hacı Şaban; Tufujoğlu, Küçük Muhammedoğlu, Karcızade medreseleri Hacı Yakub mevkiinde bulunmaktadır. Maraş Sancağı'nda Maraş merkez kazasında 982 yılında inşa edilen Cami Kebir; Elbistan kazasında 1228 yılında kurulan Hayatizade olmak üzere 2 adet kütüphanesi bulunmaktadır. Bu kütüphaneler içinde merkez kazasında yer alan kütüphanede 28 kitap bulunurken Elbistan kazasında 286 kitap bulunması dikkat çekicidir.

T.C. Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan Kahramanmaraş Turizm Stratejisi ve Eylem Planı (2020-2024) incelendiğinde Cami ve Türbelere yer verilirken medrese olarak sadece Taş Medrese örneği verilmektedir. Bu tür akademik çalışmaların Kahramanmaraş tarihi ve turizmi açısından ihmal edilen medreselerin hak ettiği değeri elde etmesi açısından önemlidir. Bu nedenle benzer çalışmaların artırılması teşvik edilmelidir.

Eğitim tarihi ile ilgili benzer çalışmaların artması verilerin Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine transkripsiyon edilmesi ile korunarak saklanmasına katkı sağlayabilir.

İncelenen Sahnâmelerde medreselerde okutulan derslere ilişkin bilgilere rastlanmamıştır. Fakat medreselerde okutulan derslerin neler olduğuna ilişkin çalışma yapılabilir.

Osmanlı Devleti zamanında olduğu gibi vakıf kurumları teşvik edilerek özel kişi ve kuruluşlar tarafından ülkedeki kütüphane ve kitap sayısı artırılabilir.

Kütüphaneler öğretimden sorumlu olan Hafız-ı Kütüpler gibi donanımlı kütüphane çalışanları yetiştirilerek öğrencilerin ulusal ve uluslararası bilgiye ulaşma ve kullanma konusunda bilgi verebilir.

Eskiden olduğu gibi medrese eğitimi veren kurumların yerine geçebilecek, medreselerin sahip olduğu nitelikte devlet ve özel teşkilatlar tarafından özel eğitim kurumlarının açılması teşvik edilebilir.

Vakıflar aracılığı ile kurulan medrese ve kütüphanelerden yola çıkarak öğrencilere sosyal dayanışma ve sorumluluk kavramlarının önemi öğretilir.

Öğrencilerin kültürel mirasa duyarlılık değeri ve zaman-süreklilik-kronolojiyi algılama becerilerini geliştirme adına geçmiş eğitim sistemleri ile günümüz eğitim sistemlerinin karşılaştırılması faydalı olabilir.

Araştırmanın Etik Yönü

Yapılan çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Çalışmada doküman incelemesi tekniği kullanıldığı için araştırma etik kurul onayı gerektirmeyen araştırmalar kategorisindedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazar %100 katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- AKÖZ, A., & SOLAK, İ. (2004). *Dulkadirli beyliğinin Osmanlı Devleti'ne ilhaki ve sonrasında çıkan isyanlar*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları.
- AKYÜZ, Y. (1997). *Türk eğitim tarihi (başlangıçtan 1997'ye)*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- ALGÜL, H. (1998). Himyeriler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 18). İstanbul: TDV Yayınları.
- ALTINÖZ, İ. (2005). *Dulkadir Vilayeti'nin Osmanlı idari düzeninde yerini alması*. I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs 2004, Cilt I, Organizasyon: Maraş der-Kahramanmaraş Belediyesi, Yayına Haz.: Said Öztürk, İstanbul.
- ALTINÖZ, İ. (1995). *Dulkadir Beylerbeyliği'nin teşekkülü ve gelişimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ALTINÖZ, İ. (2009). *Dulkadir eyâletinin kuruluşu ve gelişmesi*. Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı.
- ARABACI, C. (1998). *Osmanlı dönemi Konya medreseleri (1900-1924)*. Konya: Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları.
- ARSLAN, H. (2014). *17. yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, idari, iktisadi ve içtimai tarihi)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- ATALAY, B. (1339). *Maraş tarihi ve coğrafyası*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- ATALAY, B. (2008). *Maraş tarihi ve coğrafyası*. (Yay. Haz. İlyas Gökhan-Mehmet Karataş). Kahramanmaraş.
- BALTACI, C. (1976). *XV.-XVI. asırda Osmanlı medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası.
- BALTACI, C. (2002). Osmanlı devletinde eğitim ve öğretim. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (C.11, 456). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- BARKAN, Ö. L. (2001). *Osmanlı mali sayımları üzerine araştırmalar*. (Mehtap Özdeğer, Çev.). İÜİFM, 51. Cilt, Sayı:1, İstanbul.
- BAYKARA, T. (1988). *Anadolu'nun tarihi coğrafyasına giriş I*. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- BEHAR, C. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin nüfusu 1500-1927*. Cilt:2. Ankara: Tarih İstatistikleri Dizisi.
- BOY, A. (2017). Medreselerin kısa bir geçmişi ve Kayseri medreseleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4(1), ss.57-73.
- BRUNOT, L. (1957). *Mektep*, İslâm Ansiklopedisi, VII., s. 652-655. İstanbul: Maarif Basımevi.
- BOZKURT, N. (2004). *Mektep*, DİA. XXIX., s.5-6. Ankara: İSAM.
- CEVAD, A. (1313). *Memalik-i Osmaniyyenin tarih ve coğrafya lügatı, Kısmı evvel: Lüğat-ı coğrafya*. Dersaadet: Mahmut Bey Matbaası.
- CUINET, V. (1891). *La Turquie D'asie, tome deuxieme*. (Ernest Leroux, Editeur). Paris.
- ÇADIRCI, M. (1991). *Tanzimat döneminde anadolu kentlerinin sosyal ve ekonomik yapıları*. Ankara: TTK Yayınları.

- ÇALIŞKAN, A. (2020). XVIII. ve XIX. Yüzyılda Maraş'ta Gayrimüslimlerin İktisadi Durumları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 967-986. DOI: 10.33437/ksusbd.726821
- DANIŞMEND, İ. H. (1971). *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- DARKOT, B. (1955). Maraş. *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: Maarif Vekâleti Yayını.
- DEDEOĞLU, M. (1996). *Dünden bugüne Kahramanmaraş*. Ankara.
- DUMAN, H. (1982). *Osmanlı yıllıkları (salnâmeler ve nevsaller) islam tarihi*. İstanbul: Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).
- DUMANOĞLU, S. (2022). Maraş mekteb-i idadisi, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (7), 211 – 226. <https://doi.org/10.53718/gttad.1015920>
- DUMANOĞLU, S. VE YETİŞGİN, M. (2017). Osmanlı Darülmuallimin Mektebi: Maraş Darülmuallimini, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16 (4), 1083-1100, DOI: 10.21547/jss.332734, Submission Date: 04-08- 2017 Acceptance Date: 02-10-2017.
- DOĞAN, A. (1999). *XIX. yüzyılın ikinci yarısında Maraş* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- ERGİN, O. (1977). *Türk maarif tarihi*. C.1-2. İstanbul: Eser Matbaası.
- EYİCİL, A. (2009). *Yakınçağ'da Kahramanmaraş*. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.
- EVLİYA ÇELEBİ. (1935). *Evliya Çelebi seyahatnamesi*. Cilt:9, İstanbul: Devlet Matbaası.
- GELİŞLİ, Y. (2002). *Osmanlı ilköğretim kurumlarından sıbyan mektepleri (kuruluşu, gelişimi ve dönüşümü)*, Türkler, XV. s.35-43. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- GÖKHAN, İ. (2014). *Maraş adının anlamı ile ilgili görüşler, Akdeniz'in altın lenti Kahramanmaraş*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- GÖKHAN, İ. (2008). *İlkçağ'dan müslümanların fethine kadar Maraş, İlkçağ'dan Dulkadirli'lere kadar Maraş*. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.
- GÜNDÜZ, T. (2001). Kahramanmaraş. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C.24). İstanbul: İSAM Yayını.
- GÜNYOL, V. (1957). *Mektep*, İslâm Ansiklopedisi, VII. s.655-659. İstanbul: Maarif Basımevi.
- GÜVEN, İ. (2013). *Türk eğitim yarihi*. Edirne: Akademi Yayınları.
- HONİGMANN, E. (1955). Maraş. *İslam Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: Maarif Vekâleti Yayını.
- İl Turizm Müdürlüğü, (2002). *Kahramanmaraş turizm envanteri*. Kahramanmaraş: İl Turizm Müdürlüğü Yayını.
- İPŞİRLİ, M. (2003). Medrese. *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 28). İstanbul: TDV Yayınları.
- KARPAT, K. H. (2003). *Osmanlı nüfusu (1830–1914)*. (Bahar Tırnakcı, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KARPAT, K. H. (1985). *Ottoman population 1830-1914*. London: The Universty of Wisconsin Press, First Pinting.

- KAZICI, Z. (2004). *Osmanlı'da eğitim öğretim*. İstanbul: Bilge Yayınları.
- KRENKOW, F. (1993). *Kütüphâne. İslam Ansiklopedisi içinde (C.6)*. İstanbul: TDV Yayınları.
- KOÇKUZU, A. (2011). *Çanakkale cephesinde bir müderris: Abdullah Fevzi efendi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- PAKALIN, M. Z. (1983). *Kütüphane. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü içinde (C. II)*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- PALALI, İ. (2010). Osmanlı salnâmeleri ve tarih araştırmalarındaki kaynak olarak önemi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 23 (Ocak-Haziran), ss.1-14.
- ÖZTUNA, Y. (1983). *Büyük Türkiye tarihi*. On ikinci cilt. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- ÖZKARCI, M. (2007). *Türk kültür varlıkları envanteri: Kahramanmaraş*. C. I-II. Ankara.
- ÖZKARCI, M. (2005). *Kahramanmaraş Şems hatun (Hatuniye) külliyesi*. I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş) Tebliğleri, C. II, İstanbul.
- ÖZTÜRK, S. (2006). *Osmanlı Salnâmelerinde Maraş Sancağı 1284-1326/1867-1908*. 2. Cilt, İstanbul.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye H.1316 (M.1898)*, Sene 1316, Defa 1, İstanbul Matbaa-i Âmire.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye H.1317 (M.1899)*, Sene 1317, Defa 2, İstanbul Matbaa-i Âmire.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye H.1318 (M.1900)*, Sene 1318, Defa 3, İstanbul Matbaa-i Âmire.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye H.1319 (M.1901)*, Sene 1319, Defa 4, İstanbul Matbaa-i Âmire.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye H.1321 (M.1904)*, Sene 1321, Defa 6, İstanbul Asır Matbaası.
- SOLAK, İ. (2005). *16. yüzyılda Maraş kazası'nın sosyo-ekonomik yapısı üzerine bir değerlendirme*. I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs 2004, Cilt I, Organizasyon: Maraş der-Kahramanmaraş Belediyesi. İstanbul.
- SOLAK, İ. (2002). *XVI. asırda Maraş kazası* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- ŞEMSEDDİN Sami. (1998). *Kamus-u Türki*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- ŞAHBAZ, M. (2015). *XIV-XVI. yüzyıldaki Dulkadiroğulları beyliğindeki kültürel ve mimari unsurlar* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- ŞAHİN, H. (2022). Maraş Sancağı'nda Azınlık Okulları (1876-1908). *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30): s. 115-132. DOI: 10.54600/igdirsosbilder.1069123
- ŞAHİN, H. (2010). *XX. yüzyılın başlarında Maraş sancağının iktisadi, mali ve sosyal durumu* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

- ŞAHİN, H. (1995). *Kahramanmaraş ilinin tarımsal yapısı*. (Yayınlanmamış Seminer Çalışması). KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- ŞİŞMAN, M. (2015). *Eğitim tarihi*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- ŞİMŞEK, H. & Yıldırım, A. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- TEXIER, C. (2002). *Küçük Asya, coğrafyası tarihi ve atlası*. (Ali Suat Çev.). Üçüncü Cilt. Ankara: İnfomasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- TUNCEL, M. (2001). Kahramanmaraş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C.24). İstanbul: TDV Yayınları.
- TURAN, R., & ULUSOY, K. (2010). *Sosyal bilgilerin temelleri*. Ankara: Maya Akademi.
- TÜİK, (2019). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları*, Türkiye istatistik kurumu.
- UZUNÇARŞILI, İ.H. (2014). *Osmanlı Devleti'nin ilmiye teşkilatı*. Ankara: TTK.
- YILDIZ, P. (2010). *Hurufât defterlerine göre Maraş kazası*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- YİNANÇ, R., & ELİBÜYÜK, M. (1988). *Maraş tahrir defteri (1563)*. Cild:I. Ankara: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını No:1.
- Yurt Ansiklopedisi, (1982). Kahramanmaraş. *Yurt Ansiklopedisi* içinde (C. VIII). İstanbul.